

wpływie na postawy społeczne i polityczne czytelników. W tej grupie wymienić można „Dziennik Tczewski” i „Gazetę Chojnicką”. Jeśli do tego dodamy autentyczny ruch kulturalny i oświatowy, jaki rozwijał się pod auspicjami Towarzystwa Pomocy Naukowej i Towarzystwa Naukowego w Toruniu oraz Towarzystwa Przyjaciół Kaszub, to można stwierdzić, że prowadzona z niemiecką pedanterią polityka germanizacyjna nie zdołała moralnie zgnębić Polaków, nie zdołała wykorzenić poczucia przynależności narodowej i patriotycznej więzi z całymimi ziemiami polskimi.

Wydać by się mogło, że po tylu latach germanizacji na Pomorzu Gdańskim mowa polska nie powinna być słyszana. Tak się jednak nie stało. Polacy świadomie bojkutowali niemiecką kulturę i niemieckie zarządzenia, unikali czytania udostępnionych przez zaborcę książek²⁷, a starali się poznawać dorobek literatury polskiej, w tym także liczącej się literatury kaszubskiej.

JÓZEF SMOLIŃSKI

Z DZIEJÓW POMORSKIEJ AGENCJI PRASOWEJ W GRUDZIĄDZU (1924 - 1939)

W wydanej przed dziesięcioma laty pracy W. Rudzińskiego o polskich agencjach prasowych w okresie dwudziestolecia międzywojennego Pomorskiej Agencji Prasowej w Grudziądzu zostało poświęcone jedno zaledwie zdanie¹. Agencja ta odegrała jednak pewną rolę w popularyzacji — tak w prasie pomorskiej, jak i ogólnopolskiej — zagadnień morskich Polski, problemów Pomorza i ziem sąsiednich. Dostarczała materiałów z okazji rocznic narodowych, świąt państwowych i kościelnych oraz rocznic lokalnych, była inicjatorem wydania szeregu wydawnictw okolicznościowych. Odpierała ataki rewizjonistycznej prasy niemieckiej wobec Pomorza i problemów tzw. korytarza. Często piętnowała niemieckie wydawnictwa antypolskie. Poza tym nie było w Polsce drugiej takiej agencji, pracującej w mieście niewojewódzkim, która by działała bez przerwy lat 15. Z tych też względów warto przypomnieć jej dzieje.

Celem niniejszego artykułu jest próba przedstawienia w zarysie dziejów Pomorskiej Agencji Prasowej w Grudziądzu w latach 1924 - 1939. Zbyt szczupła baza źródłowa nie pozwala na szersze rozwinięcie tematu. Akta z archiwum agencji uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej. Wykorzystane więc zostały zastępczo wzmianki w aktach dotyczących dziejów Grudziądza i całego Pomorza przed 1939 r. Pierwsze znajdujące się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Toruniu — Ekspozytura w Grudziądzu, drugie — w Wojewódzkim Archiwum Państwo-

²⁷ Chojnice . . . , op. cit., s. 168 i 169.

¹ E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe w Polsce 1926 - 1939*. Warszawa 1970, s. 279.

wym w Bydgoszczy². Wykorzystane też zostały: jedyny artykuł o dziejach agencji pióra Tadeusza Pietrzyka³, różne publikacje informacyjne o Grudziądzu i prace o jego dziejach⁴, publikacje z dziejów prasy pomorskiej⁵ oraz artykuły o życiu i działalności założyciela Pomorskiej Agencji Prasowej — Ludwika Łydki. Wykorzystałem też wyniki własnych badań nad dziejami prasy grudziądzkiej i informacje uzyskane w 1968 r. od Albina Nowickiego⁶.

W styczniu 1920 r. miasto Grudziądz, jeden z większych polskich ośrodków prasowo-wydawniczych na ziemiach zaboru pruskiego, powróciło po latach niewoli w granice państwa polskiego. W nowo powstałym województwie pomorskim, którego stolicą został Toruń, Grudziądz wysunął się bardzo szybko na czoło pozostałych miast. Tutaj znalazło siedzibę Dowództwo Frontu Pomorskiego, później Dowództwo Okręgu Generalnego „Pomorze”, oraz wiele urzędów państwowych i instytucji gospodarczych, wśród nich Pomorska Izba Skarbowa, Okręgowy Urząd Ziemski i Pomorska Izba Przemysłowo-Handlowa. Miasto było też siedzibą zarządów licznych organizacji politycznych, związków i stowarzyszeń. Przez wiele lat było ośrodkiem ruchu ludowego całego Pomorza, siedzibą Zarządu Wojewódzkiego Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”, później Stronnictwa Ludowego i ośrodkiem szkolnictwa wojskowego. Na terenie miasta mieściło się znane w całej Polsce Centrum Wyszkolenia Kawalerii i kilka szkół lotniczych.

² Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Toruniu — Ekspozycja w Grudziądzu: Magistrat Miasta Grudziądza, sygn. 2160. (Dalej cyt.: WAP Toruń — Eksp. Grudziądz: Magistrat ...). Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Bydgoszczy: Urząd Wojewódzki Pomorski w Toruniu, Rep. 4, nr 2476. (Dalej cyt.: WAP Bydgoszcz: Urząd ...).

³ T. Pietrzyk, *Pomorska Agencja Prasowa*. (W:) *Grudziądz po 10-ciu latach wolności*. Grudziądz 1930, s. 44.

⁴ *Grudziądz. Księga adresowa 1924 - 1925*. Wyd. F. Jeuthe, Grudziądz 1924; *Grudziądz. Księga adresowa 1927 - 1928*. Wyd. W. Kostkowski, Grudziądz 1927; *Księga adresowa miasta Grudziądza. Rok 1933*. Wyd. J. Hoffman, Grudziądz 1933; *Dzieje Grudziądza*. Grudziądz 1925; *Grudziądz po 10-ciu latach wolności*. Grudziądz 1930: A. Nowicki, *Grudziądz (w cyfrach) wczoraj, dzisiaj, jutro...*, Grudziądz 1935; M. Todrzyński, Z. Truszczyński, *Informator miasta Grudziądza (z planem i herbem miasta)*. Rok 1927, Grudziądz 1927; „*Życie Pomorza*”. Królewskie miasto Grudziądz (I), Jednodniówka wydana przez Placówkę Związku Hallerczyków w Grudziądzu w dniu 23 I 1925 r. Opracował A. Markwicz, Grudziądz 1925; „*Życie Pomorza*”. Królewskie miasto Grudziądz (II). *Ochotnicza Straż Pożarna — 50-letni Jubileusz 1876 - 1926*. Wydanie albumowe opracował A. Markwicz, Grudziądz 1926.

⁵ *Biblioteka czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie*. Praca zbiorowa pod red. H. Baranowskiego, Toruń 1960; T. Cieślak, *Prasa Pomorza Wschodniego w XIX i XX wieku*. Warszawa 1966; L. Łydko, L. Sobociński, *Z dziejów prasy pomorskiej*. Grudziądz 1925.

⁶ Albin Nowicki (1891 - 1972), nauczyciel, redaktor, działacz polityczny i związkowy. Był związany z prasą grudziądzką w latach 1919 - 1934. Utrzymywał bliskie kontakty z założycielem Pomorskiej Agencji Prasowej Ludwikiem Łydko. Por.: S. Poręba, *Albin Nowicki (1891 - 1972)*. (W:) *Polski Słownik Biograficzny*. T. 23, ss. 311 - 312.

Nas jednak interesuje przede wszystkim Grudziądz jako ośrodek prasowo-wydawniczy. Obok znanej „Gazety Grudziądzkiej”, organu PSL „Piast”, następnie SL, która była pismem ponadregionalnym i o zasięgu ogólnopolskim, w dwudziestoleciu międzywojennym ukazywało się przeciętnie w Grudziądzu rocznie od 5 do 20 tytułów prasowych (por. tab. 1). Część z nich — to efemerydy, które kończyły swój żywot na kilku lub kilkunastu numerach. Tylko nieliczne tytuły ukazywały się przez dłuższy czas (por. tab. 2), a tylko kilka zapisało się trwale w dziejach prasy polskiej na Pomorzu (m. in. „Gazeta Grudziądzka”, „Głos Pomorski”, „Goniec Nadwiślański”, „Od Naszego Morza”, „Pochodnia”, „Pomorze i Gdynia”, „Rzemieślnik”, „Straż nad Wisłą”).

TABELA 1

Tytuły prasowe w Grudziądzu w latach 1920 - 1939

Rok	Ilość tytułów	Rok	Ilość tytułów
1920	9	1930	17
1921	13	1931	17
1922	11	1932	17
1923	15	1933	21
1924	15	1934	20
1925	16	1935	17
1926	19	1936	11
1927	15	1937	10
1928	16	1938	10
1929	19	1939	5

Źródło: *Bibliografia czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie*. Praca zbiorowa pod redakcją H. Baranowskiego. Toruń 1960, ss. 119 - 141; Kartoteka gazet i czasopism wydawanych w Grudziądzu (zbiory własne autora); Informacje Albina Nowickiego.

Tak liczne redakcje gazet i czasopism wymagały odpowiednio zorganizowanej informacji prasowej. Dnia 6 stycznia 1922 r. Ministerstwo Poczt i Telegrafów w Warszawie przejęło od władz wojskowych radiostację nadawczo-odbiorczą w Grudziądzu. Właściwie radiostacja mieściła się w Nowej Wsi, w odległości kilku kilometrów od Grudziądza. W samej Nowej Wsi działał przez szereg lat Urząd Radio-Telegraficzny, którego naczelnikiem w 1927 r. był Emil Jackiewicz⁷. Z usług radiostacji korzystała m. in. miejscowa prasa i oddziały agencji prasowych.

Najwcześniej po zakończeniu I wojny światowej zainteresowała się Grudziądzem Polska Agencja Telegraficzna — PAT. Już w 1919 r. zaczęła przekazywać telefonicznie informacje dla lokalnej prasy. W 1923 r. zorganizowany został suboddział PAT-a, który jednak po kilku miesiącach ze względów oszczędnościowych został zlikwidowany. Przez następne lata PAT utrzymywał w Grudziądzu korespondenta, którym był

⁷ S. Dębicki, *Historia telekomunikacji*. Warszawa 1963, s. 143; *Diariusz półwiecza*. „Radio i Telewizja”, nr 1, 1975, s. 4; *Grudziądz. Księga adresowa 1927 - 1928*, op. cit., s. 8; J. M. Kwiatkowski, *Narodziny polskiego radia*. Warszawa 1972, ss. 27 i 45.

przeważnie dziennikarz miejscowej prasy. Oddział tej agencji powstał dopiero w 1930 r. i działał jeszcze w 1935 r.⁸

W 1920 r. miała swojego korespondenta w Grudziądzu warszawska Agencja Wschodnia (*Agence Telegraphique de l'Est*). W 1925 r. został zorganizowany jej oddział w Grudziądzu, przy Głównym Rynku nr 10. Posiadał on Wydziały: Polityczny, Ekonomiczny i Ogłoszeń oraz reprezentował czasopisma: „Gazetę Handlową”, „Przegląd Komunikacyjny”, „Wiadomości Finansowe” i „Ostatnie Nowości”⁹.

Obie agencje, jak i szereg innych, dostarczały redakcjom prasy lokalnej w Grudziądzu i na całym Pomorzu informacji o charakterze ogólnopolskim i międzynarodowym. Były to informacje wyselekcjonowane i o określonym ciężarze gatunkowym. Tymczasem czytelników prasy pomorskiej interesowały również wydarzenia we własnej dzielnicy i na ziemiach sąsiednich, w Niemczech i Wolnym Mieście Gdańsku. Agencje te nie popularyzowały też tradycji pomorskich, do których byli przywiązani uczuciowo czytelnicy prasy lokalnej. Wielkie i bogate pisma, m. in. „Gazeta Grudziądzka”, miały własnych korespondentów i informatorów w większych miejscowościach na Pomorzu. Brak informacji z własnej dzielnicy odczuwały szczególnie małe pisma lokalne.

To zapotrzebowanie prasy lokalnej na określone informacje wykorzystał dziennikarz grudziądzkiego „Głosu Pomorskiego”, były redaktor „Ga-

TABELA 2

Okresy ukazywania się gazet i czasopism w Grudziądzu w latach 1920 - 1939

Ilość lat	Ilość tytułów	Ilość lat	Ilość tytułów
1	30	11	1
2	12	12	—
3	13	13	—
4	6	14	—
5	4	15	1
6	3	16	1
7	3	17	—
8	3	18	—
9	1	19	2
10	—	20	—

Źródło: Bibliografia czasopism pomorskich. Województwo bydgoskie. Praca zbiorowa pod redakcją H. Baranowskiego, Toruń 1960, s. 119 - 141; Kartoteka gazet i czasopism wydawanych w Grudziądzu (w zbiorach autora); Informacje Albina Nowickiego.

⁸ E. Rudziński, *Dwa dokumenty dotyczące PAT*, „Rocznik Historii Czołpismnictwa Polskiego”, T 13, z. 2, ss. 231, 247 i 276; *Grudziądz po 10-ciu latach ...*, s. 38.

⁹ *Grudziądz. Księga adresowa 1927 - 1928*, op. cit., s. 15; *Grudziądz po 10-ciu latach ...*, op. cit., s. 38.

zety Olsztyńskiej” — Ludwik Łydko (1895 - 1940) i założył Pomorską Agencję Prasową. Życiorys Ludwika Łydki jest w zarysie znany i nie ma potrzeby go przypominać¹⁰. W Grudniadzu zamieszkał w 1921 r., po wydaleniu go z Niemiec jako obcokrajowca i byłego działacza plebiscytowego. Szybko stał się znany jako dziennikarz i wydawca publikacji okolicznościowych. W 1924 r. opracował i wydał z okazji Polskiej Wystawy Przemysłowej w Konstantynopolu *Ilustrowaną księgę pamiątkową — Przemysł polski a Turcja*¹¹. W czerwcu tego samego roku, z okazji przyjazdu do Grudniadza Prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego, wspólnie z kolegą redakcyjnym z „Głosu Pomorskiego” Józefem Stanachem¹², wydał *Ilustrowaną jednodniówkę pamiątkową*. Dołączony był do niej portret Wojciechowskiego pędzla grudziądzkiej malarki Izabeli Polakiewicz, wydany przez Zakłady Graficzne i Wydawnicze W. Kulerskiego.

Pomorska Agencja Prasowa (w skrócie PAP) została założona w 1924 r. Dokładniejszej daty nie udało się ustalić. W każdym razie było to w drugiej połowie roku. Siedziba jej mieściła się obok prywatnego mieszkania L. Łydki, w Grudniadzu przy ul. Kościuszki nr 17. Dr T. Pietrzyk, autor artykułu o dziejach PAP-u w latach 1924 - 1930, pisze, że powstanie agencji było związane z potrzebą dostarczania stałych informacji dla prasy lokalnej i ogólnopolskiej o sprawach Pomorza, problemach morskich i portowych oraz przypomniania tradycji walk o polskie morze i kresy północno-zachodnie. Agencja miała też dostarczać informacji o życiu Polaków na tzw. ziemiach niewyzwolonych, czyli na Warmii, Mazurach, Powiślu, Ziemi Bytowskiej i Ziemi Łęborskiej. Założyciel i właściciel PAP-u w krótkim czasie zorganizował archiwum agencji, w którym zgromadził około 2000 książek, broszur i teczek z wycinkami prasowymi¹³.

¹⁰ J. Ch. (J. Chłosta), L. Łydko, „Słowo na Warmii i Mazurach” (dod. „Słowa Powszechnego”), 1976, nr 19, s. (1); J. Oleksiński, *Ludwik Łydko (1895 - 1940)*. (W:) *Polski Słownik Biograficzny*, T. 18, ss. 595 - 596; T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla*. Warszawa 1963, s. 179; J. Podgóreczny, *Niepospolici ludzie Kujaw i Pomorza*. Bydgoszcz 1967, s. 192; S. Poręba, *Jeszcze o Ludwiku Łydko*. „Słowo na Warmii i Mazurach” (dod. „Słowa Powszechnego”), 1977, nr 15, s. (1).

¹¹ *Ilustrowana Księga Pamiątkowa — Przemysł polski a Turcja*. Pod redakcją Ludwika Łydki. Grudniadz—Warszawa—Konstantynopol 1924. Wyd. L. Łydko, Zakłady Graficzne W. Kulerskiego, 84 ss. (Teksty w j. polskim, francuskim i tureckim).

¹² Józef Stanach (1894 - 1943 - 45?), dziennikarz i wydawca. Do Grudniadza przybył około 1923 r. i był korespondentem Agencji Wschodniej i PAT-a. Następnie pracował w redakcjach „Gońca Nadwiślańskiego” i „Dnia Grudziądzkiego”. W latach 1926 - 1928 wydawał czasopismo „Programy Teatralne” związane z Teatrem Miejskim w Grudniadzu. Po wybuchu wojny mieszkał w Warszawie, gdzie w 1943 r. został aresztowany przez gestapo. Więzień Oświęcimia i Mauthausen-Gusen. Dalsze jego losy nie są znane. „Ilustrowana jednodniówka pamiątkowa” wydana pod redakcją Ludwika Łydki z okazji przyjazdu Prezydenta R.P. Stanisława Wojciechowskiego, Grudniadz 1924. Wyd. L. Łydko i J. Stanach. Drukowały Zakłady Graficzne W. Kulerskiego, ss. 62.

¹³ T. Pietrzyk, *op. cit.*, s. 44.

Pomorska Agencja Prasowa wydawała powielany „Biuletyn Informacyjny”, abonowany przez redakcje gazet i czasopism. Z prasy polskiej wydawanej poza granicami kraju abonowała biuletyn przez cały okres istnienia agencji jedynie „Gazeta Olsztyńska”. Nie znamy wysokości nakładów „Biuletynu”, ale nakłady te były o kilka egzemplarzy wyższe od aktualnej liczby jego abonentów. W końcu 1924 r. „Biuletyn” był abonowany przez 21 pism¹⁴.

W 1925 r. L. Łydko był samodzielnym wydawcą i redaktorem naczelnym dziennika „Ilustrowany Przegląd Polski”. Dziennik był pismem bezpartyjnym. Redakcja jego mieściła się w Grudziądzu, drukowany był w Toruniu i rozpowszechniany w północnej części województwa pomorskiego. Na Pomorzu w tym okresie było jednak bardzo dużo pism codziennych (np. w samym Grudziądzu aż cztery, tak że nowa gazeta nie zdobyła sobie czytelników. Po kilku miesiącach wydawca zrezygnował z jego wydawania. W okresie trwania I Wystawy Przemysłu i Rolnictwa w Grudziądzu (26 czerwca — 12 lipca 1925 r.), Pomorska Agencja Prasowa była współwydawcą, a L. Łydko redaktorem pisma „Grudziądzki Kurier Wystawowy”¹⁵.

Tymczasem Pomorska Agencja Prasowa wywalczyła sobie prawo do istnienia. W 1926 r. L. Łydko utworzył jej oddział w Paryżu (Paris IX, Rue d'Amsterdam. B.d. P. 118) z zadaniem dostarczenia informacji, zgodnie z problematyką agencji, dla prasy francuskiej i emigracyjnej polskiej. Oddział wydawał „Biuletyn Informacyjny” w języku francuskim. Kierownikiem oddziału został dr Stefan Włoszczewski. Po jego rezygnacji kierował oddziałem do końca jego istnienia Władysław Budzyński. Na początku 1927 r. L. Łydko zdecydował się zlikwidować paryski oddział PAIP-u z powodu trudności finansowych, w jakie popadła agencja. Ostatecznie ograniczyła ona swoją działalność do terenu kraju oraz Warmii i Mazur¹⁶.

Trzeba tu wyjaśnić, że PAP była prywatną własnością L. Łydki. Prowadził ją osobiście i nigdy nie korzystał z żadnej pomocy finansowej — tak państwa, jak i partii politycznych.

W tym czasie L. Łydko rozpoczął stałą pracę w redakcji dziennika „Goniec Nadwiślański” w Grudziądzu, założonego pod koniec 1925 r. Wydawcą „Gońca” była w latach 1925 - 1928 Spółdzielnia Wydawnicza „Zjednoczenie”. Dziennik był organem stronnictwa pod nazwą Zjednoczenie Stanu Średniego, którego Zarząd Główny miał siedzibę w Grudziądzu. Głównymi udziałowcami spółdzielni byli m. in.: Wiktor Kulerski, Władysław Grobelny, Leon Sobociński, L. Łydko, Franciszek Myśliński oraz wielu pomorskich działaczy rzemiosła i handlu. W 1928 r. pismu groził upadek i wtedy wszystkie udziały w „Zjednoczeniu” wy-

¹⁴ WAP Toruń — Eksp. Grudziądz: Magistrat ..., sygn. 2160, k. 49 (Pismo Pomorskiej Agencji Prasowej w Grudziądzu do wiceprezydenta miasta Grudziądz Stanisława Michałowskiego).

¹⁵ *Ibidem*; Grudziądz po 10-ciu latach ..., op. cit., s. 37.

¹⁶ T. Pietrzyk, op. cit., s. 44. Stefan Włoszczewski (ur. 1895) w wydanych wspomnieniach („Na przelomie dwóch epok”. Warszawa 1974) nic nie pisze o swojej współpracy z Pomorską Agencją Prasową w Grudziądzu.

kupił W. Kulerski¹⁷. Tak więc „Goniec Nadwiślański” został włączony do wydawnictw Zakładów Graficznych i Wydawniczych W. Kulerskiego i wychodził do wybuchu II wojny światowej. L. Łydko przez kilka lat po zmianie wydawcy pozostał w redakcji dziennika.

W drukowanej księdze adresowej miasta Grudziądza z 1927-1928, tak była reklamowana PAP: „Pomorska Agencja Prasowa — placówka publicystyczna Pomorza, dostarczająca prasie polskiej i zagranicznej materiału dotyczącego głównych zagadnień Zachodniej Polski i spraw niemieckich”¹⁸.

W 1929 r., w okresie Powszechnej Wystawy Krajowej w Poznaniu, L. Łydko w imieniu PAP-u był jednym z referentów prasowych wystawy. Nadsyłał też z Poznania do „Gońca Nadwiślańskiego” korespondencje o wystawie¹⁹.

Od około 1930 r. PAP zaczęła w swoim biuletynie podawać informacje o antypolskich wystąpieniach Niemców pomorskich i piętnować je. W biuletynach zaczęły się pojawiać — i to dosyć często — problemowe artykuły o stosunkach polsko-niemieckich. Pisał je sam właściciel agencji. Podpisywane były jego nazwiskiem lub kryptonimami (L.Ł. lub Ł.). Artykuły te były stale przedrukowywane, m. in. przez „Gońca Nadwiślańskiego” i „Gościa Świątecznego”²⁰.

Rok 1930 — to rok 10-lecia powrotu Pomorza do Macierzy i 10-lecia plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu. W biuletynach PAP-u ukazywało się wtedy wiele materiałów rocznicowych. Odnotowywane były obchody rocznic w większych miejscowościach Pomorza. Najwięcej informacji pochodziło z Grudziądza, gdzie m. in. został wzniesiony na Głównym Rynku Pomnik Niepodległości (30 listopada 1930 r.). Z okazji tego wydarzenia Komitet Budowy Pomnika pod ogólną redakcją L. Łydki wydał specjalną jednodniówkę *Grudziądz po 10-ciu latach wolności*²¹. Pod względem historycznym, była to najcenniejsza ze wszystkich jednodniówek wydanych w Grudziądzu w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Jej redaktorowi udało się pozyskać do współpracy czołowych

¹⁷ W. Kulerski, jako swój udział do Spółdzielni Wydawniczej „Zjednoczenie”, wniósł m. in. tytuł pisma. Dziennik „Goniec Nadwiślański” (I) (mutacja „Gazety Grudziądzkiej”), wydawany był w okresie styczeń-lipiec 1920 r. Następnie wydawca zawiesił jego wydawanie z powodu braku czytelników. Nie było to nowe pismo. Do końca 1919 r. wychodziło jako „Przyjaciel Ludu”. („Przyjaciel Ludu” wydawany był w latach 1861-1880 w Chełmnie, następnie w latach 1880-1913 w Poznaniu i w latach 1913-1919 w Grudziądzu). Wznowiony „Goniec Nadwiślański” (II), szczególnie od momentu połączenia się w 1927 r. z „Głosem Pomorskim”, stał się pismem bardzo poczytnym w sferach pomorskiego drobnomieszczanstwa.

¹⁸ *Grudziądz. Księga adresowa 1927-1928, op. cit., s. 15.*

¹⁹ WAP Toruń — Eksp. Grudziądz: Magistrat ..., sygn. 2160, k. 49 (Pismo Pomorskiej Agencji Prasowej w Grudziądzu do wiceprezydenta miasta Grudziądza Stanisława Michałowskiego).

²⁰ „Gość Świąteczny”. Ilustrowany tygodnik polityczny, społeczny i gospodarczy. Grudziądz. R. 1: 1929 — R. 4: 1932. Od 1930 nr 44 zmiana tyt.: „Gazeta Niedzielną”. Wyd. W. Kulerski, redaktor naczelny Lucjan Głodkowski.

²¹ *Grudziądz po 10-ciu latach wolności*. Ilustrowana jednodniówka na pamiątkę odsłonięcia Pomnika Niepodległości w Grudziądzu dnia 30 XI 1930 r. Grudziądz 1930. Druk. Zakłady Graficzne i Wydawnicze W. Kulerskiego, 72 ss.

ludzi pióra z Grudziądza. Autorami artykułów i szkiców historycznych w jednodniówce byli m. in.: Jan Kunert, Stanisław Kunz (senior), dr Tadeusz Pietrzyk i Franciszek Sliwa. Najwięcej materiałów wyszło jednak spod pióra samego L. Łydki. Na uwagę zasługują zwłaszcza jego artykuły o dziejach prasy polskiej i teatru polskiego w Grudziądzu oraz o Syndykacie Dziennikarzy Pomorskich²². W tej właśnie jednodniówce ukazał się jedyny do dnia dzisiejszego artykuł o Pomorskiej Agencji Prasowej w latach 1924 - 1930, pióra referenta prasowego Izby Przemysłowo-Handlowej w Grudziądzu i późniejszego redaktora czasopisma „Pomorze i Gdynia”, dr T. Pietrzyka.

Na przełomie 1930 i 1931 r. PAP była jednym z inicjatorów zorganizowania w Grudziądzu Stałej Wystawy Maszyn i Narzędzi Rzemieślniczych. L. Łydko był autorem przewodnika po tej wystawie²³.

Prawie nic nie wiemy o działalności PAP-u w latach 1931 - 1933. Jej właściciel opuścił redakcję „Gońca Nadwiślańskiego”, pozostał jednak współpracownikiem tego dziennika. Współpracował też z innymi pismami grudziądzkimi, jak „Od Naszego Morza”, „Prosto w Oczy” czy „Głos Grudziądzki”²⁴.

W 1934 r. przypadało 700-lecie założenia miasta Radzyna. Miasteczko to w tym okresie pod względem administracyjnym należało do powiatu grudziądzkiego. W „Biuletynie Informacyjnym” PAP-u pojawiło się wiele materiałów o Radzynie i losach jego polskich mieszkańców w okresie zaboru pruskiego²⁵.

W 1935 r. PAP dostarczała prasie informacji dotyczących spraw Pomorza i rozwoju floty polskiej, świąt państwowych i narodowych, rocznic historycznych, świąt i uroczystości kościelnych oraz tradycji i obchodów ludowych²⁶. Jej „Biuletyn Informacyjny” był abonowany przez 26 pism krajowych i redakcję „Gazety Olsztyńskiej” (por. tab. 3).

Z podanej tabeli wynika, że „Biuletyny” PAP-u abonowały głównie pisma lokalne o nastawieniu prorządowym z różnych miejscowości na terenie kraju, pisma związane ze sferami wojskowymi i pisma mieniące się „apolitycznymi”. Z wyjątkiem pism wojskowych („Polska Zbrojna”, „Naród i Wojsko”, „Wiarus”) były to periodyki słabiej zorganizowane i o niskich nakładach.

²² *Dzieje teatru polskiego w Grudziądzu, Z dziejów prasy polskiej w Grudziądzu, Syndykat Dziennikarzy Pomorskich w Grudziądzu po 10-ciu latach istnienia.*

²³ L. Łydko, *Przewodnik po Stałej Wystawie Maszyn i Narzędzi Rzemieślniczych w Grudziądzu*. Opracował ..., Grudziądz 1931. Wyd. Pomorska Izba Rzemieślnicza w Grudziądzu, 16 ss.

²⁴ WAP Bydgoszcz: Urząd ..., Rep. 4, nr 3476, s. 471 (nota biograficzna).

²⁵ Informacje Albina Nowickiego. A. Nowicki i L. Łydko byli współpracownikami Komitetu Honorowego Uroczystości Jubileuszowych 700-lecia Miasta Radzyna. Nowicki jest autorem jedynej do dnia dzisiejszego popularnej monografii o tej miejscowości. Por.: A. Nowicki, *Radzyń dawniej — a dziś!* Z okazji Uroczystości Jubileuszowych 700-lecia M. Radzyna, dn. 3 VI 1934 roku. Napisał ..., Grudziądz 1934. Wyd. Zarząd Miejski M. Radzyna Druk: Drukarnia Rzemieślnicza A. Czyżewski i T. Zubrzycki w Grudziądzu, 62 ss., nlb. 2.

²⁶ WAP Toruń — Eksp. Grudziądz: Magistrat ..., sygn. 2160, k. 289.

TABELA 3

Wykaz gazet i czasopism abonujących „Biuletyn Informacyjny” Pomorskiej Agencji Prasowej w Grudziądzu w 1935 r.

L.p.	Miejscowość	Tytuł gazety lub czasopisma
1.	Bydgoszcz	„Kurier Bydgoski”
2.	Gdynia	„Gazeta Morska”
3.	Grodzisk Wielkopolski	„Orędownik na Powiat Nowy Tomyśl”
4.	Grudziądz	„Głos Grudziądzki”
5.	Kartuzy	„Gazeta Kartuska”
6.	Kępno	„Nowy Przyjaciel Ludu”
7.	Konieczpol	„Gazeta Tygodniowa”
8.	Kraków	„Wieś i Miasto”
9.	Łódź	„Słowo Katolickie”
10.	Nowe Miasto Lubawskie	„Gazeta Lubawska”
11.	Płock	„Hasło Katolickie”
12.	Poznań	„Dziennik Poznański”, „Nowy Kurier”, „Zew Polski Zachodniej”
13.	Sosnowiec	„Express Zagłębia”
14.	Szamotuły	„Gazeta Szamotulska
15.	Świecie n. Wisłą	„Gazeta Świecka”
16.	Tarnów	„Nasza Sprawa”
17.	Toruń	„Dzień Pomorza”
18.	Warszawa	„Naród i Wojsko”, „Polska Zbrojna”, „Wiarus”
19.	Wąbrzeźno	„Głos Wąbrzeski”
20.	Wągrowiec	„Gazeta Wągrowiecka”, „Głos Wągrowiecki”
21.	Żnin	„Pałuczanie”

Źródło: Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Toruniu – Ekspozytura w Grudziądzu: Akta Magistratu Miasta Grudziądza, sygn. 2160; k. 47, 291.

Pomorska Agencja Prasowa w Grudziądzu istniała i prowadziła działalność do wybuchu wojny w 1939 r. W ostatnich kilku latach przed wojną podawała m. in. informacje o wszelkich antypolskich wystąpieniach Niemców pomorskich i wpływach hitleryzmu wśród nich. Zwracała uwagę na wzrastające zagrożenie dla Polski ze strony Rzeszy Niemieckiej. To antyniemieckie i antyhitlerowskie oblicze agencji stało się prawdopodobnie przyczyną śmierci jej właściciela w latach okupacji hitlerowskiej. L. Łydko, obawiając się represji, opuścił Grudziądz w pierwszym dniu wojny i wyjechał na południe kraju. Zginął w nieustalonych do dnia dzisiejszego okolicznościach w 1940 r., na terenie Generalnej Guberni²⁷.

Wypada jeszcze wspomnieć, że Pomorska Agencja Prasowa nie była jedyną lokalną agencją prasową na Pomorzu w okresie dwudziestolecia

²⁷ J. Oleksiński, *Ludwik Łydko (1895 - 1940)*, (W:) *Polski Słownik Biograficzny*. T. 18, s. 596; L. Sobociński, *Na gruzach Smełka*. Warszawa 1947, s. 242 oraz informacje Albina Nowickiego.

międzywojennego. Było ich więcej, ale wszystkie działały tylko przez krótki czas.

W odległym około 30 km od Grudziądza Wąbrzeźnie istniała przez kilka lat Agencja Prasowa „Biblioteki Oświaty Ludowej” (w skrócie: Agencja Prasowa B.O.L.). Założył ją pod koniec 1925 r. lub na początku 1926 r. dziennikarz i wydawca Zygmunt Tomaszewski²⁸. Nie była związana z żadną partią polityczną, głosiła idee jedności, zgody, braterstwa i solidaryzmu społecznego. Potępiała walkę klasową. Agencja wydawała „Komunikaty”, które zawierały artykuły „popularne i przystępne”, w większości krótkie (100 - 200 wierszy), o tematyce historycznej, społecznej i religijnej oraz omawiające rocznice, obchody i uroczystości narodowe. Istniały dwa rodzaje abonamentu „Komunikatów”: „ryczałtowy” (ce na za 2500 wierszy druku — 30 zł) oraz „wierszowy” (wybrane artykuły i notatki — po 3 gr od wiersza). W 1927 r. abonowało „Komunikaty” 12 pism z terenu kraju²⁹.

Agencja Prasowa B.O.L. miała swoich korespondentów w większych miejscowościach na Pomorzu. W Grudziądzu jej korespondentem około 1927 r. był literat, publicysta i historyk ks. Julian Antoni Łukaszkiwicz³⁰.

STANISŁAW PORĘBA

TOWARZYSTWO TOMASZA ZANA A POZNAŃSCY ALUMNI

Towarzystwo Tomasza Zana zrzeszało zasadniczo uczniów gimnazjów ogólnokształcących. Jego koła, rozwijające szczególnie żywą działalność w ostatnim dziesięcioleciu przed odzyskaniem niepodległości, zatem w latach 1908 - 1918, istniały w następujących miastach: Bydgoszcz, Głogów, Gniezno, Inowrocław, Kępno, Krotoszyn, Leszno, Międzyrzecz, Nakło, Ostrów, Piła, Poznań, Rawicz, Rogoźno, Śrem, Trzemeszno, Wągrowiec i Wschowa. Poza tym podjęto próby przeszczepiania tajnej pracy samo-

²⁸ Zygmunt Tomaszewski (ur. ok. 1885 — zm. po 1927), dziennikarz i wydawca. Do gimnazjum uczęszczał w Gnieźnie, gdzie należał do tajnego Towarzystwa im. Tomasza Zana. Był jednym z oskarżonych w procesie filomatów gnieźnieńskich (9 - 10 I 1903) i ukarany został naganą. W latach 1924 - 1925 pracował w redakcji „Gazety Grudziądzkiej” w Grudziądzu. W II-giej połowie 1925 r. przeniósł się do Wąbrzeźna, gdzie wydawał „Bibliotekę Oświaty Ludowej” i założył Agencję Prasową B.O.L. Tomiki „Biblioteki” ukazywały się co 2 tygodnie. W 1926 r. ukazały się m. in. tomiki: „Nowe prawo o reformie rolnej”, „Co należy wiedzieć o podatkach państwowych i samorządowych”, „Weterynarz wiejski”, „Słownik wyrazów cudzoziemskich, używanych w książkach i gazetach”.

²⁹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Rzeszowie: Archiwum ks. Juliana Antoniego Łukaszkiwicza, sygn 96, s. 459 - 460 (List Z. Tomaszewskiego do ks. J. A. Łukaszkiwicza z 13 VIII 1927 r.).

³⁰ S. Poręba, *Julian Antoni Łukaszkiwicz (1857 - 1937)*, (W:) *Polski Słownik Biograficzny*. T. 18, ss. 553 - 554; tenże, *Akta do dziejów Polonii Wiedeńskiej w Archiwum ks. J. Łukaszkiwicza*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, T. 39: 1979, ss. 41 - 42.